

University of Groningen

Een volmaakte peilstok

Draaisma, Douwe

Published in:
Gerrit de Stotteraar

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2016

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Draaisma, D. (2016). Een volmaakte peilstok. In *Gerrit de Stotteraar: biografie van een boef* (2 redactie, blz. 7-11). De Bezige Bij.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Voorwoord

Een volmaakte peilstok

Vanuit methodologisch oogpunt – en daar hoort een psycholoog bij een gevalsstudie op te letten – heeft Hagar Peeters onwaarschijnlijk veel geluk gehad met Gerrit de Stotteraar. Tussen zijn elfde, toen hij voor het eerst met justitie in aanraking kwam, en zijn laatste veroordeling in 1986 als zesenzestigjarige is hij telkens zichzelf gelijk gebleven. Ruim een halve eeuw lang maakte hij zich schuldig aan inbraken – voor iets anders is hij nooit veroordeeld. Hij kwam eerst op de fiets, later met de auto; bleef aanvankelijk in de buurt, reisde daarna door het hele land; jatte in het begin simpele spullen, later luxegoederen, maar uiteindelijk was het altijd diefstal. Hij ging niet over op overvallen of helling, niet op afpersing of oplichting. Qua criminele loopbaan zat er geen enkele ontwikkeling in, het was hooguit de schaal van de delicten die veranderde, niet de aard ervan.

Ook Gerrits hardnekkige recidive is een verkapte zegen. Justitie was het contact met hem zelden langer dan een paar maanden kwijt. Dankzij zijn status als veelpleger – een term die toen nog niet bestond – vallen in Peeters' geschiedschrijving van de ontwikkelingen in het denken over misdaad en straf geen gaten. Zelfs de vele uitbraken in zijn detentiegeschiedenis waren nooit echt een complicatie. Toen hij in 1962 uit het Pieter Baan Centrum was ontsnapt en onvindbaar bleef voor de in allerijl gealarmeerde opperwachtmeester Wagemaker en zijn speurhond Sies, kon hij toch de volgende ochtend alweer worden aangehouden,

na een tip van een boer die in zijn hooiberg een man aantrof, die zich stotterend op een gestolen damesfiets uit de voeten maakte. Zo ging het telkens: in zijn handicap lag een spoedige arrestatie al besloten. Als hij bij een inbraak werd overlopen en het hazenpad koos, stotterde hij soms snel nog een verontschuldiging. Zelfs de Tweede Wereldoorlog heeft geen hiaat veroorzaakt: vier van de vijf oorlogsjaren zat hij achter de deur.

Maar dit was dus de cadans van zijn leven: inbreken, tegen de lamp lopen, veroordeeld worden, gevangenzitten, uitbreken en weer doorgaan met inbreken. Het is juist dit volslagen gebrek aan variatie dat Gerrit de Stotteraar de ideale peilstok maakt voor wat er om hem heen in die halve eeuw wél veranderde.

De forensische psychiatrie, om maar wat te noemen. Daar zat tussen 1930 en 1980 juist heel véél ontwikkeling in – of althans variatie. Toen Gerrits moeder in 1940 terugblikte op zijn kindertijd omschreef ze hem als ‘druk, wild, alles vlug-vlug, rolt over zijn eigen benen, direct kwaad, maar is het ook zo weer vergeeten’. ADHD dus, zouden we nu concluderen. En we zouden erachteraan denken dat ADHD inderdaad een risicofactor is voor delinquent gedrag. Maar ADHD als psychiatrisch concept bestond toen nog helemaal niet. In de kinderjaren van Gerrit werd hetzelfde gedrag in een heel ander begrippenkader ingepast: hij vertoonde een gebrek aan ‘secundaire functie’, bedachtzaamheid, een diagnose die aan de persoonlijkheidstypologie van de Groningse hoogleraar psychologie Heymans was ontleend. Net als bij de ADHD van nu werd gebrek aan secundaire functie als een predispositie voor criminaliteit gezien: Gerrit gaf te snel toe aan zijn impulsen en stond te weinig stil bij de consequenties.

Wie de psychiatrie wil zien als een etiketteermachine kan terecht bij de zestien rapporten en beoordelingen die door twee, drie generaties experts over De Stotteraar zijn uitgebracht. Als kind kenmerkte hij zich door een te grote ‘vatbaarheid voor gevoelsindrukken’, zijn ‘wilsleven’ was ‘slap, ongeordend en verbrokkeld’ en hij had een ‘minderwaardigheidscomplex’. Ook was hij, op wat latere leeftijd, ‘hedonistisch’ en ontbrak het hem aan

‘elke sociale en suprasociale tendentie’. Nog weer later was hij ‘een infantiele, zich sterk insufficiënt voelende man’. Er werd hem ook wel een ‘psychopathische persoonlijkheid’ toegeschreven. Op zijn reis door de forensische psychiatrie raakte De Stotteraar beplakt met handenvol etiketten, als de bonte verzameling stickers op de koffer van een globetrotter.

Je mag wel zeggen dat de wal het schip keerde. Tijdens de oorlog had een deel van de juridische en psychiatrische elite door internering in Sint-Michielsgestel persoonlijk ervaring opgedaan met een beperking van de bewegingsmogelijkheden. In de opvattingen over detentie en het strafrecht in het algemeen kreeg dit in de jaren vijftig en zestig uitdrukking in een proces van humanisering, met kortere straffen, gespecialiseerde inrichtingen, gemeenschappelijke opsluiting en een zich snel professionaliserende reclassering. Hagar Peeters verbindt deze wending voorbeeldig met de opkomst van de Utrechtse School. Er kwam, in de formulering van Willem Nagel, een ‘criminologie van de ontmoeting’. Onder invloed van existentiële filosofie en fenomenologie werd de positie van de delinquent er een van vrijheid en verantwoordelijkheid, hij was nu een individu dat niet herleid mocht worden tot zijn misdaad alleen.

Het is fascinerend om te lezen hoe deze ontwikkelingen en later ook de theorieën over de effecten van stigmatisering zijn terug te vinden in de bejegening van De Stotteraar. Zijn eindeloze recidive werd nu een ‘deviante carrière’, hij moest worden behandeld in plaats van gestraft, de stereotypering als misdadiger zou een normale maatschappelijke loopbaan verhinderen zodat hij eigenlijk geen dader was maar slachtoffer. Al dat geëtiketteer van ‘de levende mens in zijn wereld’, schreef Pieter Baan, zou een ontmoedigend effect hebben en zo recidive juist in de hand werken.

Maar ook de criminologie van de ontmoeting kwam bij Gerrit de Stotteraar maar van één kant. In 1957, als hij voor de zoveelste keer terechtstaat, is werkelijk iedereen wanhopig. Er zijn allerlei soorten straf geprobeerd: kort en lang, voorwaardelijk en

onvoorwaardelijk. Hij is eenzaam opgesloten geweest en vervroegd vrijgelaten, hij is op water en brood gezet en gegratieerd. De officier en de president weten niet meer wat ze met hem aan moeten, zelfs de reclassering heeft het opgegeven. De enige die de moed erin houdt is De Stotteraar. Als hij maar een eerlijke kans krijgt en vrijgelaten wordt, schrijft hij in zijn brieven aan de rechter, zal het niet meer misgaan. Terugblikkend is vast te stellen dat toen het grootste deel van zijn criminele carrière nog voor hem lag.

Uiteindelijk zou Gerrit de Stotteraar worden ingehaald door de verharding van de misdaad. Delicten waarvoor hij in het begin van zijn loopbaan, in de sobere jaren vijftig, voor jaren achter de tralies kon verdwijnen werden nu geseponeerd 'wegens gering feit'. Celruimte was schaars. In een van haar werkelijk tientallen fraaie doorkijkjes toont Peeters hoe in de jaren tachtig, als vrijwel iedereen zijn geduld begint te verliezen met een beroep op een slechte jeugd en moeilijke maatschappelijke omstandigheden, de delinquent opnieuw een vrij en verantwoordelijk individu wordt, net als in de hoogtijdagen van de Utrechtse School, maar nu met volkomen andere consequenties: hij wordt nu ook persoonlijk afgerekend op zijn daden, met steeds lange straffen. De milde decennia zijn voorbij.

Aan De Stotteraar is deze verharding van het regime voorbijgegaan. De man die zijn leven lang een slechte pers had gehad, werd nu voorgesteld als een inbreker oude stijl, geweldloos, het goede voorbeeld bijna voor al die criminelen die je voor een tientje overhoopstaken. Misschien wel de mooiste observaties noteert Peeters na haar gesprekken met twee oud-gevangenisdirecteuren en met De Stotteraar. Het viel haar op hoezeer hun interieurs op elkaar leken: in de woonkamer een bankstel, fauteuil en televisie, foto's van de kinderen op het dressoir. Hun echtgenotes hielden zich op de achtergrond en kwamen alleen tussenbeide voor thee of het presenteren van de koektrommel. Ouderdom is uiteindelijk *the great equalizer*.

Soms neemt een levensbeschrijving je mee door de afwisse-

ling in dat leven. Bij De Stotteraar is dat niet het geval. Hij heeft van kindsbeen af hetzelfde gedaan: inbreken en stelen. Wat deze casus toch tot een meeslepend boek maakt zijn de wisselingen in zijn identiteit, *zoals door deskundigen waargenomen*. Gerrit begon als een jongeman met een gebrek aan secundaire functie en doorliep vervolgens alle diagnostische categorieën die criminologen, psychologen en psychiaters tussen 1930 en 1980 ontwikkelden. Het ene moment was hij een wilszwakke hedonist of een psychopathische persoonlijkheid en dan weer een slachtoffer van detentieschade of een gestigmatiseerde crimineel. Hagar Peeters heeft met die lange en ook wel wat relativerende optocht van deskundige oordelen over wat deze man dreef een magistrale geschiedenis van een halve eeuw forensische expertise geschreven.

Douwe Draaisma